

GOSPODARSTVO NA OZEMLJU DANAŠNJE SLOVENIJE V ZGODNJI ANTIKI

IVA MIKL-CURK

Zavod za spomeniško varstvo SRS, Ljubljana

Dosedanja proučevanja antike na naših tleh so nabrala tudi vrsto ugotovitev o gospodarskem življenju. Te ugotovitve so proučevalci zbirali včasih namerno, včasih pa so le rezultat proučevanja s povsem drugimi cilji. Našega dosedanjega znanja o gospodarstvu zgodnje antike pri nas v celoti ni zbralo še nobeno strokovno delo,¹ pa tudi naše izvajanje more biti seveda le skica, ki naj opozori tudi na neraziskana področja.²

Živinoreja

Kot nam kaže analizirano osteološko in drugo arheološko gradivo, so bile v antiki domače pri nas nekako iste živalske vrste kot danes.³ Dokazno gradivo v veliki meri ni točno datirano, a domnevamo, da podatki, ki jih imamo, enako veljajo za zgodnjo kot za pozno antiko; v razvoju te panoge gospodarstva nekaj stoletij verjetno ne pomeni mnogo. Seveda pa moramo seči še po drugih virih, da bi si mogli ustvariti vsaj delno podobo o tem, katera živalska vrsta je prevladovala, ali o tem, kakšno mesto je v go-

¹ Stanje je prikazal P. Petru, Nekateri problemi provincialno rimske arheologije v Sloveniji. AV 15-16, 1964-65 (1966) 65—107.

² Za proučevanje gospodarskega življenja uporabljamo iste vire kot za proučevanje vseh drugih oblik antičnega življenja. Uporabljati moramo včasih zelo bežne navedbe antičnih avtorjev, podatke napisnega in drugega arheološkega gradiva. Za dokončno izrabo domačega arheološkega gradiva ni popolnih katalogov. Zelo pogrešamo tudi tehničnih analiz. Le-te so objavljene le za nekaj primerov in niti pri novih izkopavanjih še niso postale pravilo zaradi velikih stroškov in drugih ovir.

³ Analizirane kosti: konj (W. Schmid, Emona. Jahrbuch für Altertumskunde 7, 1913 [poslej Emona], 166; A. Müllner, Argo 2, 1893, 167) — osel (W. Schmid, Emona, *ibid.* in 101) — govedo (W. Schmid, Emona, 161 in 106) — verjetno kokošje jajčne lupine (W. Schmid, Emona, 93) — kokošje in druge ptičje kosti (v grobovih na Hajdini v Ptujju, inventarna knjiga Ioanneuma v Gradcu). — Odtisi nog živali na antični opeki: pes (I. Mikl, AV 15-16, 1964-65 [1965] 265). — Obloga groba — svinja (A. Müllner, Argo 1, 1892, 31). — Drugo arheološko gradivo: okovi (W. Schmid, Emona, 152; muzej Ptuj inv. št. 2460, 2462, 2457, 2463). — Zvale (muzej Ptuj, inv. št. 2446, 2448) — ostroge (W. Schmid, Emona, 139) — podkve (A. Müllner, Argo 2, 1893, 167; A. Valič, AV 7 1956, 444 ss; muzej Ptuj inv. št. 2437—2441) — kravji zvonci (muzej Ptuj inv. št. 854, 1606, 1607, 1681—1684; Narodni muzej Ljubljana iz najdišč Polhov Gradec, Drnovo, Emona, Vrhnika, Čepna, Babna gorica; A. Valič, Varstvo spomenikov 11, 1966 [1967] 116; GMDS 18, 1937, 26) — škarje za striženje ovac (I. Mikl, Varstvo spomenikov 8, 1960-61 [1963] 235) — glavnik za česanje volne (muzej Ptuj, inv. št. 2508).

spodarskem življenju zavzemala živinoreja nasploh. Antični pisani viri kot proizvode naših krajev navajajo živino, mesne in mlečne izdelke.⁴ Osteološko gradivo in posamezno orodje v zvezi z živinorejo, ki ga najdemo skoraj v vseh antičnih najdiščih, priča o važnem mestu, ki ga je zavzemala živinoreja v gospodarskem življenju, saj so dajale domače živali važne izdelke za prehrano in obleko,⁵ pomembne so bile tudi za transport.⁶ V nekaterih delih Slovenije je bila živinoreja mnogo važnejša kot drugje, to nam govori že oblikovanost pokrajine pa tudi razmeščenost naselij.⁷

Če hočemo obenem govoriti tudi o lovstvu in ribištvu, takoj lahko ugotovimo, da je analiziranega še manj osteološkega gradiva, a po tistem, ki je, vidimo, da je bila divjad zastopana z več vrstami kot domače živali.⁸ Tudi pisani viri omenjajo nekaj vrst.⁹ Obstoj ribištva dokazuje drugo arheološko gradivo.¹⁰

Poljedelstvo

Naši muzeji hranijo nekaj rimskega poljedelskega orodja, čeprav ga ni ravno mnogo.¹¹ V naših krajih so zabeležili tudi nekaj podatkov o najdbah

⁴ Verg. Georg. VI, 474 ss; Plin. n. h. VIII, 179, XI, 207; Strab. IV, 208, V, 1, 8; Plin. n. h. VIII, 214, 217, 132; Martial. VIII, 287, 288; E. Polaschek, *Noricum*, RE XVIII, 1936, 1042.

⁵ O volnarstvu pri nas omogočajo sklepe tudi še neproučene svinčene ploščice iz Siscije (A. Mócsy, *Pannonia*, (RE suppl. IX, 1962, 671).

⁶ Konje so redili npr. tudi za potrebe vojske kar v naših krajih, kar moremo sklepati že na podlagi opisov predrimskega časa (Strab. IV, 1, 8) ali epigrafskega gradiva, ki dokazuje konja — vojaško žival (V. Hoffiller, B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslavien I*. Zagreb [1938] [poslej AIJ], 380; CIL III 4061 ali AIJ 381; CIL III 10879).

⁷ Težko je domnevati, da je prebivalstvo višinskih naselij, kot Ajdovega Gradca (A. Morlot, *Jahrbuch d. Geol. Reichsanstalt* 1, 1850, 199 ss; S. Gabrovec, AV 17 1966 [1967] 243 ss; A. Rjazancev, *Železar* 5, 1963, 43 ss in 4, 1962, 41 ss), Pošte (W. Schmid, *Mitt. Prähist. Kommi. Wien* 2, 1915, 232—266), gradišča nad Bašljem (R. Ložar, *GMDS* 20, 1939, 200), Njivic nad Begunjami (A. Valič, *Varstvo spomenikov* 8, 1960—61 [1962] 229), gradišča nad Slavino (M. Urleb, AV 8, 1957, 150) ali Križne gore (M. Urleb, referat na antičnem kolokviju v Celju) preživljalo poljedelstvo, pa četudi te točke niso bile vse stalno naseljene. Ob tem se že dolgo pojavlja misel o planšarstvu na današnjem Gorenjskem. Kot dokaze z naših tal naj navedemo antične najdbe v višinah (P. Petru, AV 9—10, 1958—59 [1960] 22), domnevo, da je ime tamar predslovensko in dejstvo, da so rabile hrano železarske postojanke na Gorenjskem, ki so po navadi na mestih, neprimernih za poljedelstvo. Vse to nam res dopušča domnevati planšarstvo. Morda smemo tudi v tipu vil rustik, ki se v Panoniji v velikem številu pojavlja sicer šele v 3.—4. stoletju (E. Thomas, *Römische Villen in Pannonien*. Budapest [1965] 363 s in 257), a ga mi poznamo npr. v Rodinah z najdbami iz 2. stoletja (A. Valič, AV 15—16, 1964—65 [1965] 321 s; isti, *Varstvo spomenikov* 7, 1958—59 [1960] 339 in 8 1960—61 [1962] 229), to je tipu, kjer zavzemajo v obzidanem arealu stavbe razmeroma majhno površino, videti, da so imela antična gospodarstva tudi precej živine, ki se je mogla ob nevarnosti zateči na prostor ob hišah.

⁸ Analizirane kosti volka, srne, bobra in zajca: I. Rakovec v *Zgodovini Ljubljane I*. Ljubljana (1955) 70.

⁹ Plin. n. h. VIII, 214, 217, 132; Strab. IV, 208.

¹⁰ Bronasti trnki (muzej Ptuj, inv. št. 1770, 3257) — železni trizob: iz zadnje predrimske dobe (F. Starè, AV 4, 1955, 99) — številne najdbe školjk in polžev (muzej Ptuj, inv. št. 1579; od teh jih sodi gotovo vsaj nekaj k favni naših krajev).

¹¹ Rala plugov (S. Gabrovec, *Slovenski etnograf* 8, 1955, 23 ss; z analogijami v Ogleju, F. Anelli, *Aquileia nostra* 20, 1949, 10—11, in Čedadu, razstavna zbirka

žita v antični kulturni plasti: pšenice, rži, ječmena in prosa¹² ter čičerike, druge kulturne rastline.¹³ Verjetno nikdar, tudi če uporabimo druge vire, ne bomo vedeli za vse vrste vrtnin in poljskih pridelkov, ki so jih pridelovali, ne bomo popolno poznali delovnih postopkov, ker Slovenija ne pozna ugodnih in obsežnih kompleksov najdb, kot npr. južna istrska obala, zelo težko pa tudi zajamemo celotni pomen poljedelstva za naše kraje. Vendar pa vemo, da so iz naših krajev nekaj poljskih pridelkov izvažali,¹⁴ poznamo nekaj opisov žetve,¹⁵ rekonstruirati si moremo pomen vinogradništva za istrski del in za notranje predele.¹⁶ Vemo tudi nekaj o zemljiški posesti.¹⁷ Vse to prikazuje poljedelstvo kot eno glavnih gospodarskih panog v življenju naših krajev in to potrjujejo tudi podatki, da nam marsikatera odkopana stavba dopušča sklepati, da je lastnik živel od poljedelstva,¹⁸ pa tudi mnogo gostejšo poselitev moremo zasledovati po predelih Slovenije, ki so za poljedelstvo ugodni.¹⁹ Slovensko Primorje je posebej zanimivo, zanj moremo kot za južnejše dele Istre domnevati, da je imelo aktivna znanstveno in kapitalistično organizirana veleposestva, kjer so pridelovali žito, olje in vino.²⁰ Tudi skromni podatki o prehrani prebivalstva pričajo o važni vlogi poljskih pridelkov, predvsem žit.²¹ O vrtnarstvu govore zelo skromni podatki.²² Malo

muzeja) — lopate, kopače (muzej Ptuj, inv. št. 2436, 2429, 2857) — srpi in kose (F. Starè, AV 4, 1955, 99) — krivci (P. Petru, AV 9-10, 1958-59 [1960] 133 ss).

¹² V. Skrabar, Jahrb. d. Zentralkomm. 2, 1904, 207 (gradivo je bilo analizirano v laboratoriju muzeja v Mainzu [M. Hopf], datira pa v 3.—4. stol.); W. Schmid, Emona, 159—160; E. Hoffmann, ČZN 33, 1938, 33; J. Korošec, Predjama. Razprave SAZU 4/1, 1956, 9.

¹³ W. Schmid, Emona, 156.

¹⁴ Plinij (Plin. n. h. XX, 17, 43—44) navaja kot izvozno blago iz naših krajev salianca (A. Mócsy, Pannonia, RE suppl. VII, 1962, 668; E. Polaschek, Noricum, RE XVIII 1936, 1044), pozna antika pa pozna celo Panonijo kot dobavitelja žita za Rim (R. Rostovzeff, Frumentum, RE VII, 1912, 150).

¹⁵ Amm. Marc. XXIX, 6, 6.

¹⁶ Cassius Dio govori v 3. stol. o kislem panonskem vinu (Cas. Dio XLIX, 36). Ze po tem, kot posredno Domitianovi prepovedi, saditi žlahtne vinske trte po provincah (Suet. Domit. 7), moremo domnevati obstoj vinogradništva v naših krajih pred Probovo reformo in po njej (Hist. Aug. Prob. 188). Tudi epigrafski viri omogočajo sklepe o vinogradništvu v notranjosti dežele (AIJ 188; M. Abramčić, ČZN 28, 1933, 124 ss).

¹⁷ CIL III 4057. Tu je omenjena missio agraria veterana leg. II. Adiu.

¹⁸ W. Schmid, Emona, 96.

¹⁹ Slovenske gorice, Dolenjska, glej Varstvo spomenikov 7-10.

²⁰ Ugotovljene vile in naselja so v ugodnih dolinah (Varstvo spomenikov 7, 1958-59 [1960] 331; 8, 1960-61 [1962] 251, 243, 241; 9, 1962-64 [1965] 178, 193; V. Sribar, AV 9-10, 1958-59 [1961] 271; Plin. n. h. XV, 6; R. Rostovzeff, Gesellschaft und Wirtschaft im römischen Kaiserreich I, Leipzig [1929] 219). Istra pa je bila tudi še za Justinijana pokrajina, kjer je bilo moč založiti vojsko z živežem (M. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev. Ljubljana [1902] 23, odl. 31). Amfore iz istrskih delavnic so importirali proti severu in vzhodu (CIL III najdišča žiga LAEK. BASSI po indeksu; A. Gnirs, Jahresh. d. österr. Arch. Instit. [poslej JOeAI] 13, 1910, 97 ss in 14, 1911, 38; isti, Jahrb. f. Altertum. 2, 1908, 124; A. Degrassi, Atti e memorie 4, 1956, 104—112).

²¹ V antični kulturni plasti so v vseh najdiščih npr. zelo številne melnice pa tudi žrmlje (prim. inventar muzejev v Ptuj, Ljubljani). Napis PANE VINV RADIC PAVPERIS CENA (O. Fischbach, Römische Lampen von Poetovio. MHVSt 44, 1894, 35).

²² Na prostih površinah ob stavbah najdemo včasih sledove ureditve zemljišča (I. Mikl, AV 15-16, 1964-65 [1965] 262), poznamo pa tudi posvetila Priapu (R. Bratanič, AV 5, 1964, 364 s).

govorimo lahko tudi o gozdarstvu. Gotovo je bil gozd važno bogastvo naših krajev, ki so zanj znali tudi organizirano skrbeti, saj je bila dežela gozd-nata.²³ H koncu naj omenimo, da moremo sklepati po podatkih, ki so nam na voljo, da je na večini slovenskega ozemlja, zlasti v notranjosti, prevladovala mala zemljiška posest.²⁴

Obrt

Se bolj kot pri drugih gospodarskih panogah smo pri tem, ko govorimo o obrti, navezani na ostaline tvarne kulture. Maloštevilni epigrafski podatki sicer potrjujejo obstoj nekaj obrti,²⁵ navedbe v pisanih virih pa omogočajo sklep, da so bile nekatere obrtne panoge razvite do take mere, da so njih izdelki zbudili pozornost po imperiju in bili na trgu jasno opredeljena vrsta.²⁶ Neposredni arheološki viri pa so ostaline delavnic in značilnosti posameznih izdelovalnih krogov v materialni kulturi. Iz zgodnje antike tako poznamo sledove kovačnic,²⁷ drugih kovinarskih,²⁸ steklarskih,²⁹ lončarskih³⁰ in kamnoseških delavnic.³¹

Iz materialne kulture razbiramo obstoj tehle obrti: Živahno stavbarstvo izpričuje s to panogo povezano vrsto obrti. Rimsko stavbarstvo je v naše kraje prineslo³² razvite zidarske tehnike, stensko slikarstvo, štuka-

²³ Appian III. 14; Plin. n. h. III, 148. Skrb za gozdove pa bi mogel posredno tudi za zgodnjo antiko izpričevati napis iz Ajdovščine (Inscriptiones Italiae X/4, Roma 1951, 340), ki govori o državnih gozdovih.

²⁴ Za to priča majhno število veleposestnikov (A. Mócsy, Pannonia, RE, 713; isti, Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen. Budapest [1959] 39, 159) in sužnjev (E. Kornemann, Bauernstand, RE IV, 1924, 107; E. Thomas, Villen, 380, 382), pa tudi tipi podeželskih stavb pri nas govore za to, pa naj so to stavbe pri gomilnih grobiščih domačinov ali preproste lesene stavbe (Varstvo spomenikov 7, 1958-59 [1960] 302 in 8, 1960-61 [1962] 244).

²⁵ AIJ 367; CIL III 3834; AIJ 364, 209, 127, 179; primerjaj pa mnenje E. Kornemann, Collegium, RE IV, 1901, 394. Upodobitve orodja: AIJ 137; V. Kolšek, AV 7, 1956, 403.

²⁶ Martial. VIII, 287, 288 ali Edictum Diocletiani De pretiis; CIL III 3, str. 1943, 1921.

²⁷ Ulaka: W. Schmid, GMDS 18, 1937, 17, 156 ss — Gameljne: A. Müllner, Emona. Ljubljana (1879) 86 ss; CIL III 3839 — Ajdovski Gradec: glej opombo 7 — Emona: W. Schmid, Emona, 103, 108, 145 itd. — Ločica: V. T. Kolšek, Celjski zbornik 4, 1958, 181. Zaga (muzej Ptuj, inv. št. 2445) — sveder (muzej Ptuj, inv. št. 2567, 2568).

²⁸ Bronasta žlindra (muzej Ptuj, depo; Varstvo spomenikov 9, 1965 [1966] 195). Nedokončane fibule so bile najdene v Celju (za ta podatek se zahvaljujem kustosu V. Kolšek), pa tudi v Ljubljani (W. Schmid, Emona, 106, 144, 103). Razna kladiva (muzej Ptuj, inv. št. 2426, 2443, 2424, 2427).

²⁹ W. Schmid, Emona, 108; kosi žindre v depozu ptujskega muzeja.

³⁰ A. Smodič, AV 9-10, 1958-59 (1960) 39 ss; T. Knez, P. Petru, A. Uršič, AV 17, 1966 (1967) 469 ss; J. Klemenc v Zgodovini Ljubljane I, 1955, 352.

³¹ B. Perc, AV 2, 1951, 231; I. Mikl, AV 11-12, 1960-61 (1962) 157, nedodelani kamnoseški izdelki.

³² Zal poznamo še premalo stavb domačega prebivalstva iz zadnjega pred-rimskega časa, vendar nam je jasno, da je stavbarstvo naselij, ki žive še iz prazgodovine, bistveno različno od čisto rimskih mest (tako Ulaka: W. Schmid, GMDS I. c. — Poštela: isti MKP I. c. — Formin: Varstvo spomenikov 9, 1962-64 [1965] 173 — v nasprotju z Emono: W. Schmid, Emona I. c. — Poetovijem: M. Abramič, Poetovio, Wien—Ptuj [1925]; V. Smid, ČZN 30, 1935, 129 ss; Varstvo spomenikov 9, 1962-64 [1965] 195. — Neviodunum: T. Knez, P. Petru, S. Skaler, Neviodunum. Novo mesto [1961] — Celeio: V. Kolšek, Celjski zbornik 5, 1959, 230;

terstvo itd. Že iz dejstva, da se te tehnike pojavijo z Rimljani, si moramo razlagati, da so prvi izvajalci takih del obrtniki iz Italije, a iz velikega obsega del, modulacij v tlorisih,³³ krogov žigov opekarn³⁴ itd. moramo jasno razumeti, da se je v kratkem času razvila vrsta delavnic in izobrazila vrsta mojstrov tudi na naših tleh. Tudi kamnoseška obrt je prišla v naše kraje z Rimljani z navado postavljanja nagrobnikov in posvetil, ki prej niso bila znana. O tej obrti bo brez dvoma več govora v delu, ki obravnava umetno obrt, tu naj jo le omenimo in z njo tudi dejstvo, da ločimo oblikovno in stilistično več skupin gradiva,³⁵ ki jasno govori za posamezne delavnice. Tesarske delavnice opredeljuje arheološko dokazana raba lesa v stavbarstvu.³⁶ Kovinarske delavnice dokazujejo tudi močna skupina bronastega okrasja noriško-panonske noše.³⁷ Za zgodnjo antiko moremo po analogijah iz pozne antike domnevati zlatarske delavnice pri nas.³⁸ Za obstoj steklarstva pa govori večkrat zapažena specifičnost steklarskih izdelkov emonskega okoliša.³⁹ Vsekakor pa bo morala o tej obsežni, pomembni in zanimivi panogi naša stroka še govoriti. Iz materialnih ostalin moremo poleg opekarn zajeti tudi druge lončarske delavnice.⁴⁰ Podrobnosti bo še posredovalo nadaljnje raziskovanje, znanje o nekaterih obrtjih pa je brez dvoma skupaj z materialom, ki razpada, izgubljeno za vedno.

Množina gradiva nekaj opekarn, lončarskih delavnic, mogoče nekaj steklarskih in kovinarskih delavnic govori za možnost obstoja nekaj večjih industrij, ki zanje vemo, da jih je antika poznala,⁴¹ sicer pa je obrt cvetela po manjših delavnicah, delavnicah mojstra in nekaj delavcev, kolikor vidimo po ohranjenem gradivu.

J. Klemenc, Celjski zbornik 3, 1957, 1 ss. — ali Nauportom: W. Schmid, Das Ioanneum 6, 1943, tloris).

³³ W. Schmid, JOeAI 19—29, 1916, 164.

³⁴ J. Szilágyi, Inscriptiones tegularum pannonicarum. Diss. Pann. II, 1, 1933, katalog.

³⁵ Okolica Celja (J. Klemenc, Rimske izkapanine v Šempetru. Ljubljana [1961] 24) ali Ljubljane (AIJ 140—146 in 185, 186) ali Ptuja (E. Diez, JOeAI 38, 1948, 151—174; A. Mócsy, Folia arch. 16, 1963, 43—48; A. Schober, Die römischen Grabstein aus Noricum und Pannonien. Wien [1923]). Sicer še M. Gorenc (referat na antičnem kolokviju v Celju) ali W. Schleiermacher (Germania 38, 1940, 377 ss).

³⁶ Varstvo spomenikov 7, 1958-59 (1960) 302; B. Saria v J. Klemenc, B. Saria, Archäologische Karte von Jugoslawien, Blatt Ptuj. Zagreb (1936) 30.

³⁷ J. Garbsch, Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. Münchner Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte 11, 1965, 124.

³⁸ W. Schmid, Emona, 103; S. Petru, Dolenjski zbornik 1, 1961, 223 ss.

³⁹ F. Fremersdorf, Festschrift für A. Oxe. Darmstadt (1938) 120.

⁴⁰ Lončarsko gradivo je med arheološkimi najdbami najštevilnejše. Krhko blago je imelo razmeroma kratko življenjsko dobo in ga za velike potrebe vsakdanjosti ni bilo vsega moč uvažati od daleč, pa tudi razmeroma preprosta proizvodnja, predrimske tradicije, vse to so bili pogoji za izdelavo v vsakem malo večjem središču. E. Bónis, Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien I. Diss. Pann. II, 20, 1942, 37; I. Mikl-Curk, Terra sigillata iz dolenskih grobišč. Razprave SAZU, v tisku; Bónis, Folia arch. 14, 1961, 23 ss; A. Oxe, 7. Ber. RGK 1912, 7 s; I. Mikl-Curk, Terra sigillata iz Poetovija, neobjavljena disertacija; ista, Acta RCRF 8, v tisku.

⁴¹ Npr. terra sigillata (H. Comfort, Terra sigillata, RE suppl. VII, 1940, 1295 ss) ali trgovina nasploh (R. Egger, Jahrbuch des Vorarlberger Landesmuseumsvereins 1966, 172 ss)

Rudarstvo

Proučevanje antičnega rudarstva je morda od vseh obravnavanih panog antičnega gospodarstva najbolj povezano z rezultati proučevanj drugih strok. Analize iz zadnjega časa⁴² opozarjajo, da je pred nami še mnogo dela.

Po najdbah iz gorenjskega kota⁴³ moramo domnevati del produkcije noriškega železa⁴⁴ na tleh, kjer se je živahno razvijalo železarstvo v srednjem veku in pozneje na obsežnih nahajališčih bobovca.⁴⁵ Po analizah svinca iz Šempetra in rovih v Škovcu pri Mokronogu⁴⁶ vidimo, da so pridobivali druge rude v malih rudnikih po deželi, podobno kot so tudi pozneje kopali barvaste rude.⁴⁷ Vemo tudi za kopanje premoga.⁴⁸ Na mnoga vprašanja bo moralo odgovoriti še terensko raziskovalno delo. Omeniti moramo zanimivo poglavje o kamnolomih. Nekateri so dokazani na terenu.⁴⁹ Nekaj podatkov pa dajejo le deloma opravljene analize lapidarijskega gradiva.⁵⁰ Ugotavljamo po množini znanega materiala, da so bili v naših krajih daleč najmočnejši kamnolomi na Pohorju, ki so morali delati vendar tudi že v 1. stol.⁵¹ Obseg obratov je moral biti temu primeren, domnevajo celo,⁵² da so pozneje manjši vojaški oddelki vzdrževali red v kamnolomih. Iz tega bi izhajalo, da so bili tudi veliki kamnolomi last fiskusa enako kot kovinski rudniki večjega obsega.⁵³ To domnevo morda potrjuje okoliščina, da tudi legijski tabor Poetovio v večji meri uporablja pohorski marmor.⁵⁴ O lastniških odnosih v pravih rudnikih tudi o naših krajih govore dragoceni pisani viri, ki navajajo, da so bili rudniki fiskalna last.⁵⁵

⁴² Delo Železarskega muzeja Jesenice, analiza svinca iz Šempetra (P. Petru, AV 15-16, 1964-65 [1965] 78).

⁴³ S. Gabrovec, AV 17, 1966 (1967) 243 ss.; A. Müllner, Eisen in Krain. Argo 4, 1895 do 9, 1901 v nadaljevanjih; A. Rjazancev, Železar 5, 1960, 54 ss.

⁴⁴ Plin. n. h. XXXIV, 41; J. Sašel, Ziva antika 10, 1960, 201 ss.

⁴⁵ A. Müllner, glej opombo 43.

⁴⁶ P. Petru, AV 15-16, 1964-65 (1965) 78; F. Arneith, Archeologische Analecten 1851, 8.

⁴⁷ A. Müllner, Argo 10, 1903, 1 ss.

⁴⁸ P. Petru, AV 15-16, 1964-65 (1965) 78.

⁴⁹ J. Klemenc, AV 4, 1953, 227; B. Saria, ČZN 30, 1935, 62; W. Schmid, Emona, 89.

⁵⁰ Poznamo uvoženi marmor (AIJ 166, 176; Inscriptiones Italiae X/4, 336; E. Diez, Archäologischer Anzeiger 1953, 53, 105-198), pohorski marmor (J. Klemenc, Rimske izkopenine v Šempetru; AIJ 42, verjetno 45-62, 89-92, 95, 100, 101, 103, 114, 120, 203, 272, 377 in še mnogo drugih, ki niso opredeljeni), podpeški kamen (AIJ 205, 163, 162, 154, 172, 179, 185, 156, 188, 192, 195, 196, 197, 200), barbarski kamen (AIJ 276, 275, 75; V. Smid, ČZN 30, 1935, 150 in v Ptujju večkrat kot gradbeni material), nabrežinski kamen (Inscriptiones Italiae X/3, 1, 6, 7, 9, 10, 13, 16, 17, 20, 23, 27, 25, 36; AIJ 184), pa tudi druge vrste apncev, ki dopuščajo domnevo vrste lokalnih kamnolomov (Inscriptiones Italiae X/3, 3, 15, 51).

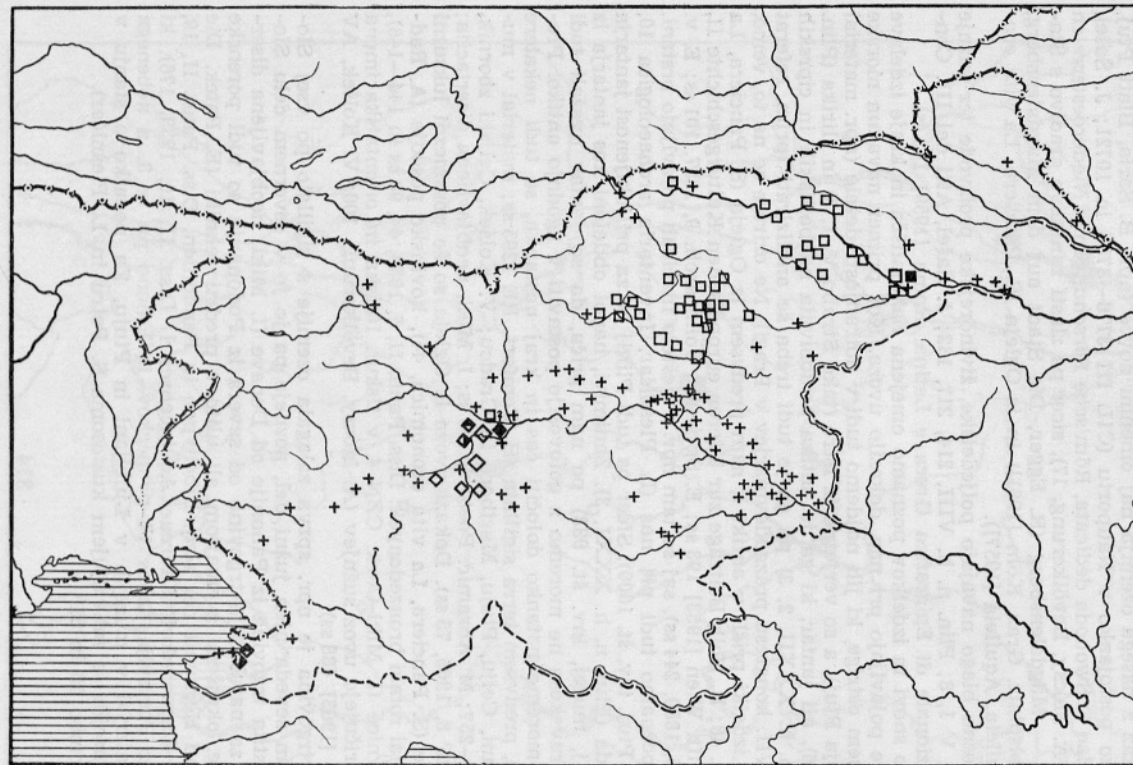
⁵¹ Več zgodnjih napisnih kamnov v Ptujju (AIJ 372; I. Mikl, AV 11-12, 1960-61 [1962] 172) ima povsem enako strukturo, kot je material napisa AIJ 377, ki je edini opredeljen za pohorski marmor. To stavi začetek dela pohorskih kamnolomov že v 1. stol. (Nekoliko drugače sodi P. Petru v AV 15-16, 1964-65 [1965] 78 s).

⁵² J. Klemenc, AV 4, 1953, 231.

⁵³ W. Schmid, Norisches Eisen, Beiträge zur Geschichte des oesterreichischen Eisenwesens I/2. Wien, Berlin, Düsseldorf (1932) 191.

⁵⁴ Primerjaj opombo 50 in 51, čeprav bi bilo treba kamen še podrobno analizirati.

⁵⁵ Suet. Tiberius 49; CIL III 4809.

- pohorski marmor
marbre du Pohorje
- peščenjak
grès
- ◇ podpeški apnenec
calcaire de Podpeč
- ◆ kraški apnenec
calcaire karstique
- ◆ nabrežinski marmor
marbre de Nabrežina
- ◆ kamen iz manjšega lokalnega
kamnoloma
pierre d'une petite carrière locale
- + najdišče kamnitega spomenika, ki
mu vrsta kamna še ni določena
(zvečan znak pomeni večje množine
gradiva)
trouvaille d'un monument de pierre
dont l'espèce n'est pas encore
déterminée
(le signe agrandi signifie une plus
grande quantité de matériaux)

Sl. 1. Pregled z gotovostjo določenih vrst kamna rimskih spomenikov iz slovenskih najdišč

Fig. 1. Revue des espèces de pierre des monuments romains, trouvés lors des fouilles sur le territoire slovène

Trgovina

Rimska trgovina je segla v naše kraje še pred rimsko okupacijo.⁵⁶ Trgovina je cvetela v obe smeri, zlasti pa se je razmahnila seve v časih rimske okupacije. Izvoz dokazujejo podatki iz literature in epigrafike.⁵⁷ Več arheoloških dokazov pa predstavlja uvoz v naše kraje.⁵⁸ Nekaj razlik v uvoženem gradivu v severnem in južnem delu Slovenije dokazuje razvoj zunanje trgovine in trgovske poti, po katerih so ozemlje današnje Slovenije zalagali z uvoženimi dobrinami, ki so bile odvisne od velikih poti svetovne trgovine antike.⁵⁹ Manj vemo o trgovini znotraj provinc. Nekaj bi nam mogel govoriti material iz raznih kamnolomov,⁶⁰ čeprav gre tu bolj za odnose kamno-

⁵⁶ Kot dokaz z našega ozemlja naj omenim novce (npr. B. Saria, Blatt Ptuj, 42) ali trgovsko postojanko v Nauportu (CIL III 3776—3780 in 10721; J. Šašel, Corolla memoriae E. Swoboda dedicata, Römische Forschungen in Niederoesterreich 5, 1966, 198 ss; A. Mócsy, Bevölkerung, 17), sicer pa zlasti zanimivo gradivo s Štalskega vrha — Magdalensberg (R. Egger, Die Stadt auf dem Magdalensberg, ein Grosshandelsplatz. Graz, Köln [1961] in iz Ogleja (S. Panciera, La vita economica di Aquileia. Aquileia [1957]).

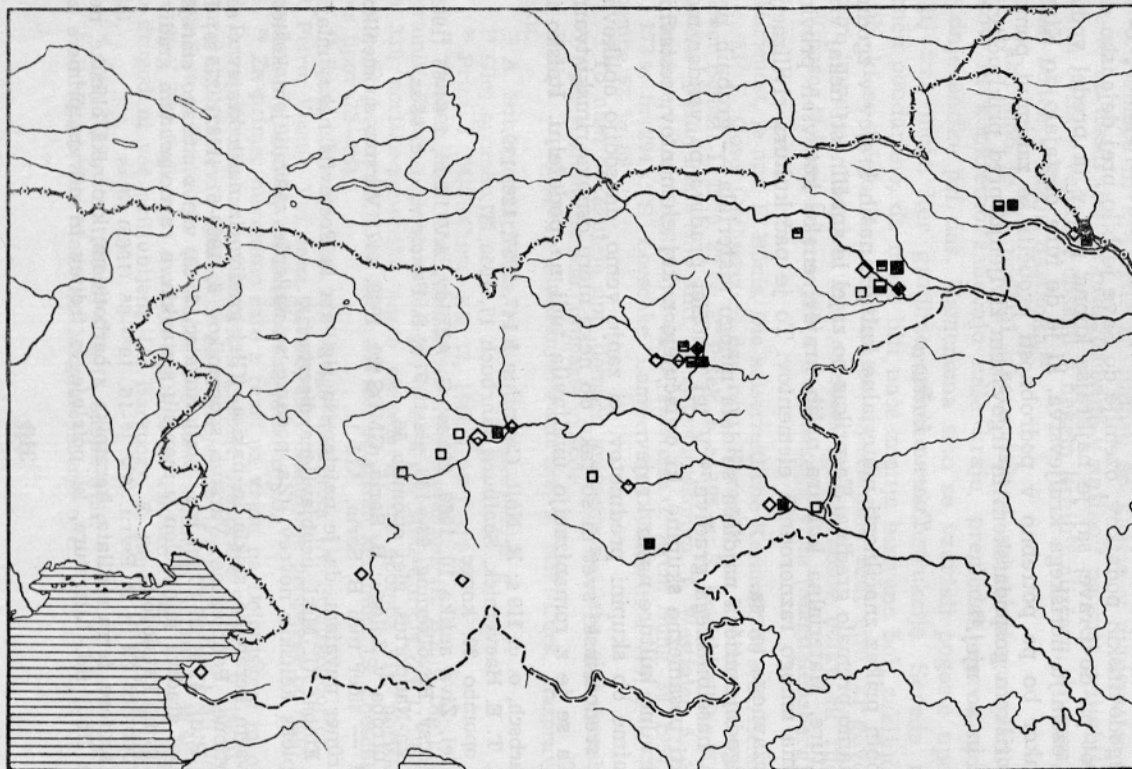
⁵⁷ Kot izvozno blago navajajo poljedelske, živinorejske proizvode ter sužnje (Strab. IV 208, V 1, 8; Plin. n. h. VIII, 214, 217, 132; J. Šašel, Atti del III. Congresso Internazionale di Epigrafica Greca e Latina. Roma [1959] 143 ss).

⁵⁸ Za vrsto snovi in izdelkov poznamo omejena nahajališča in kraje izdelave ter je to, da se pojavljajo pri nas, dokazilo uvoza. Kot primer navajam morske školjke, predvsem ostrige, ki jih najdemo tudi v notranjosti dežele (npr. material v depoju muzeja Ptuj), a so verjetno iz Istre (tako Strabo V, 1, 8) in Ilirika (Plin. n. h. XXXII, 6), ali jantar, ki ga je antika pridobivala na baltiških in ciprskih obalah (Plin. n. h. XXXII, 2, 3) pa ga je tudi treba še analizirati (prim. referat F. Starèta na VII. kongresu prazgodovinarjev v Pragi). Ne oziraje se na to, vemo, da so jantarni izdelki prišli v antiki k nam predvsem iz Ogleja (S. Panciera, La vita economica, 43; R. Noll, Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte II, Egger Festschrift. Wien [1953] 193 ss; E. Spriencz, Folia arch. 9, 1957, 101 ss; E. v. Ritter, MZK 15, 1889, 244 ss), saj se tam npr. v nešteto inačicah pojavljajo prstani, ki jih nekaj poznamo tudi pri nas (L. Plesničar, Inventaria archaeologica 10, 1967 ali muzej Ptuj, inv. št. 1000). Sicer pa tudi Plinij ve za priljubljenost jantarja severno od Pada (Plin. n. h. XXXI, 3). Zanimivi, napol obdelani kos jantarja iz Poetovija (Ptuj, muzej, inv. št. 983) pa nam priča, da so jantar uvažali tudi neobdelan, čeprav kosa ne moremo z gotovostjo postaviti v zgodnjo antiko. Proizvodi, ki jih moremo natanko določiti čas in kraj nastanka, so tudi nekatere vrste keramike, predvsem terra sigillata (H. Comfort, RE 1295 ss; material v muzejih v Ljubljani, Celju, Ptuj, Mariboru in Gradcu; V. Kolšek, Celjski zbornik, Celje 1959, 230—257; M. Abramič, Poetovio. 93 ss; I. Mikl, neobjavljena disertacija: ista, Acta RCRF 8, 1965, 75 ss). Dokazi uvoza iz Ogleja so še posamezni luksuzni proizvodi, geme (S. Panciera, La vita economica, 44), kovinsko posodje (A. Radnoti, A pannoniai romai bronzedenyek. Diss. Pann. II, 6, 1938, 44, 98 ss in 144—146), dišave in dišavnice (I. Mikl-Curk, CZN 4. v tisku). Italška in orientalska imena sužnjev pa izpričujejo uvoz sužnjev (A. Mócsy, Bevölkerung, 100; V. Kolšek, AV 13—14, 1962—63 [1963] 488 ss).

⁵⁹ Italška trgovina je npr. sprva zalagala ozemlje s sigillato po vsej Sloveniji, predvsem seveda njen južni del, pozneje pa jo je v severnem delu Slovenije nadomestila trgovina iz Panonije od Donave (I. Mikl, neobjavljena disertacija). Dokaz za naraščanje trgovine od severa iz Podonavja so tudi porenske fibule in spone, okrašene z emajlom ali ulite v predrti tehniki (E. Patek, Die Verbreitung und Herkunft der röm. Fibeltypen in Pannonien. Diss. Pann. II, 19, 1942, 118 s; F. Fremersdorf, Laureae Aquincenses I. Diss. II, 10, 1938, 176), ki jih poznamo iz Poetovija danes 14 primerkov, iz Emone pa le 3, a nobenega z emajlom (material v muzejih v Ljubljani in Ptuj). Za podatke o stanju v ljubljanskih muzejih se zahvaljujem kustosoma S. Petru in L. Plesničar).

⁶⁰ Glej opombo 50 in 51.

□ italska sigillata zgodnjega 1. stol.
terre sigillée italique du début du 1er siècle

◇ italska sigillata srede in poznega 1. stol.
terre sigillée italique du milieu et de la fin du 1er siècle

■ južnogalska sigillata
terre sigillée de la Gaule méridionale

■ srednjegalska sigillata
terre sigillée de la Gaule centrale

■ vzhodnogalska sigillata
terre sigillée de la Gaule orientale

◆ germanska sigillata
(zvečan znak pomeni večje množine gradiva)
terre sigillée germanique
(le signe agrandi signifie une plus grande quantité de matériaux)

Sl. 2. Pregled sigillate slovenskih najdišč

Fig. 2. Revue de la terre sigillée, trouvée sur le territoire slovène

lom-izdelovalec kot pa za posredovanje prave trgovine. Le nekaj gradiva, ki dokazuje trgovske stike znotraj ene ali dveh provinc: morda noriško-panonsko okrasje,⁶¹ del stekla⁶² ali istrsko olje.⁶³ Pomemben delež, da si moremo ustvariti sliko o trgovskem omrežju, prispeva epigrafika. Epigrafsko gradivo dokazuje močni vpliv trgovine iz Ogleja ter razpredanje organiziranih trgovskih omrežij njenih trgovskih hiš.⁶⁴

Ob tem še enkrat pogledimo na trgovske poti in njihov razvoj. Na podlagi najdb naj omenimo nekaj o oblikovanju pomena posameznih trgovskih poti. Ljubljanska kotlina je kmalu pritegnila do sebe oglejsko trgovino⁶⁵ in iz nje sta se kot močni trgovski poti izoblikovali kmalu poti po Savi in po kopnem proti Sisciji,⁶⁶ nekoliko pozneje po je v polni meri zacvetela trgovina tudi po poti do Poetovija.⁶⁷ Misel so nam vsilile najdbe, razumljiva pa je tudi iz zgodovinskih podatkov, ozemlje do Save je bilo prej dejansko del imperija kot pa do Drave, saj je najkrajša kopna pot v ta predel vodila deloma po ozemlju noriškega kraljevstva, ki je de iure obstajalo do Klavdija. Vsekakor bo pa potrebno v podrobnosti proučiti še zanimivi pomen Celeje v noriškem gospodarskem in trgovskem življenju pred priključitvijo k imperiju in po njej.⁶⁸

Tvarna kultura

Za popoln prikaz značilnosti materialne kulture naših krajev v zgodnji antiki poznamo premalo gradiva. Ta prikaz bo zajel le značilnosti nekaj vrst tvarne kulture. Materialna kultura naših krajev, enako kot vseh provinc imperija, ima mnogo raznorodnih elementov. To je pač kultura civilizacije velikega državnega telesa.

Naša zgodnjeantična najdišča so dala mnogo materiala — grobnih pri-
datkov⁶⁹ in naselbinskega gradiva.⁷⁰ V tej množici gradiva pa vendar moremo izločiti posamezne skupine, ki označujejo nekaj elementov, sestavnih delov materialne kulture naših krajev.

1. Začnimo ob skupini predmetov, ki zanje vemo, da sodijo oblikovno v Italijo in sredozemski svet in so tako do neke mere osnova rimski tvorni kulturi.⁷¹ Ta se je z romanizacijo uveljavila tudi na podeželju. Italsko in

⁶¹ J. Garbsch, o. c. 119 s; R. Noll, Carinthia I 147, 1957, 128, 139.

⁶² Prim. T. E. Haevernick, Saalburg Jahrbuch 17, 1958, 87.

⁶³ Glej opombo 20, konec.

⁶⁴ J. Šašel, Ziva antika 10, 1960, 201 ss; G. Alföldy, AV 15-16, 1964-65 (1965) 137 ss; A. Mócsy, Bevölkerung, 93-103, zlasti 97 s; S. Panciera, o. c. 93 ss.

⁶⁵ Vrhnika-Nauportus, glej opombo 56.

⁶⁶ Npr. utrdba v Zalogu: B. Saria, GMDS 20, 1939, 147; Varstvo spomenikov 11, 1967. 131 — sicer tudi B. Saria, AIJ 11.

⁶⁷ Za primer navajam, da je najstarejša sigillata iz Poetovija nekaj mlajša kot tista iz Emone (I. Mikl, neobjavljena disertacija).

⁶⁸ Kompleks keltskih novcev. (Za podatke se najlepše zahvaljujem kustosu V. Kolšek).

⁶⁹ Predvsem keramike, stekla in nakita. (Glej gradivo iz naših krajev v seriji Dissertationes Pannonicae; Varstvo spomenikov 8, 1960-61 [1962] 275 ss; B. Saria, Blatt Ptuj, 41 ss in 60 ss; isti, Blatt Rogatec, 25 ss, vse s citirano starejšo literaturo). Del gradiva je obdelan v manjših sestavkih, a ravno pri tem gradivu močno pogrešamo katalogov.

⁷⁰ Npr. opomba 32 in P. Petru, AV 15-16. 1964-65 (1965) 78 ss.

⁷¹ Vrči, amfore, terra sigillata, keramika z barbotinom, krožniki, oljenke, nekatere vrste fibul itd. Literatura, ki potrjuje to trditev in navaja primere za

sredozemsko gradivo je bistveno vplivalo na oblikovanje v provincialnih delavnicah, tako da moremo tudi tvarno kulturo naših krajev z vso pravico imenovati res rimska tvarna kultura.⁷² Nekaj predmetov z elementi sredozemske materialne kulture je uvoženih naravnost iz krajev, kjer so nastali,⁷³ drugi so uvoženi posredno prek Italije,⁷⁴ tretji so uvoženi celo prek drugih provinc,⁷⁵ četrti pa so nastali prav na naših tleh.⁷⁶

2. Poleg sredozemskega moramo govoriti tudi o evropskem provincialnem elementu v oblikovanju materialne kulture. Ta ponavadi vsebuje mnogo predrimskega. Spet moramo ločiti skupine predmetov. To pot vidimo gradivo, lastno določenim provincam in uvoženo direktno iz njih,⁷⁷ in gradivo, lastno tudi področjem, katerih del so naši kraji.⁷⁸

3. Domače in krajevne značilnosti se kažejo v dvojem: v oblikah, ki žive le na naših tleh iz prazgodovine v antiko⁷⁹ pa spet priljubljenost tujerodnih oblik v velikem obsegu v nekem kraju⁸⁰ ali času, drugem, kot je bil obliki lasten v kraju nastanka.⁸¹

Tako smo le na podlagi izbora našega arheološkega gradiva in dela virov, ki konkretno zadevajo naše kraje, pregledali razvoj gospodarstva zgodnje antike pri nas. Namenoma smo se vzdržali pogoste uporabe analogij izza meja, ker gradimo splošne rekonstrukcije. Seveda naj pa ob koncu poudarimo, da mora biti naše znanje bistveno bolj zaključeno, če ob virih, ki se tičejo le naših krajev, uporabimo tudi vire, ki govore o rimskem imperiju nasploh, naj omenim Dioklecianov edikt ali rudarski red iz Vipasca,⁸² kompleks najdb s Štalenskega vrha (Magdalensberg),⁸³ pa lite-

razširjenost, je npr. E. Bónis, *Die kaiserzeitliche Keramik*, 56 s; A. Schörgendorfer, o. c. 53; E. Gose, *Gefässtypen der röm. Keramik im Rheinlande*. Bonner Jahrbücher Beiheft 1, 1950, 32 ss; E. Patek, o. c. 105 ss; S. Loeschke, *Die Keramik von Haltern* (poslej Haltern). Mitt. d. Altertumskomm. f. Westfalen 5, 1909, 136 ss; A. Bruckner, *Acta RCRF* 7, 1965, 7; *Intercisa* 2. Arch. Hung. 36, 1957, 39, 42, 49, 93. 173 ss in 294 s; S. Loeschke, *Lampen aus Vindonissa* (1919). Sicer glej tudi opombe 58 in 59.

⁷² To nam dokazujejo npr. domače imitacije sigillate, glej opombo 40.

⁷³ Npr. sigillata, steklo, bronaste posode.

⁷⁴ Npr. izvajanje o glaziranju keramike, I. Mikl-Curk, *Razprave SAZU*, v tisku.

⁷⁵ A. Schörgendorfer, o. c. 134; A. Bruckner, o. c.

⁷⁶ Glej opombo 72.

⁷⁷ Prim. I. Mikl-Curk, *AV* 17, 1966 (1967) 417 ss.

⁷⁸ Tako jajčasti lonci z metličastim ornamentom (E. Bónis, *Die kaiserzeitliche Keramik*, 35 ss; A. Schörgendorfer, o. c. 28; I. Mikl-Curk, *ČZN* 1, 1965, 82, opomba 33), noriško-panonsko pasno okrasje (prim. opomba 61), noriško-panonska voluta (R. Ložar, *ČZN* 29, 1934, 127 ss), belgijska keramika (S. Loeschke, *Haltern*, opis tipov 72—85).

⁷⁹ Rala (glej opombo 11), druga keramika (A. Schörgendorfer, o. c.), noži (P. Petru, *Vesnik Voj. muz.* 5, 1958, 263). Nadaljnje prispevke bo dalo poglobljeno proučevanje najdišč, kot so Poštela, Mihovo itd.

⁸⁰ Za primer navajamo čaše z rebri na vratu na Dolenjskem in okoli Emone (P. Petru, *Keramika iz Dolenjskih grobišč*. *Razprave SAZU*, v tisku), čas pojava dvoročajnih vrčev v grobovih na Dolenjskem (P. Petru, *ibid.*) ali veliko število krožnikov v Poetoviju (E. Bónis, *Die kaiserzeitliche Keramik*, 49 s).

⁸¹ V Panoniji npr. uvažajo sigillato iz Padske nižine v veliki meri v času, ko drugod ni več priljubljena (A. Barkoczy, E. Bónis, *Acta arch. hung.* 4, 1954, 145).

⁸² *CIL* III 3, str. 1909 ss; *CIL* II, suppl. 5181.

⁸³ R. Egger, *Die Stadt am Magdalensberg*, o. c.

raturu od Plinija st., Columelle do Grammatikov. Poudariti pa moramo, da prizadevanja naših strokovnjakov ob novem gradivu in novem vrednotenju starega gradiva lahko v mnogočem dopolnijo nekaj temeljnih del o gospodarstvu v rimskem imperiju, zlasti kar zadeva navedbe o naših krajih.⁸⁴ Poudariti pa moramo, da v današnjem času ravno na tem področju arheološka stroka ne bo mogla naprej, če njenega prizadevanja ne bo podpirala vrsta tehničnih analiz, ki morejo rezultate bistveno bolj poglobiti kot pa le klasične arheološke raziskovalne metode (analize živalskih kosti, analize vlaken, zrn, oglja, analize gline, kamna, kovin itd.).

RÉSUMÉ

L'économie sur le territoire de la Slovénie actuelle dans la haute antiquité

L'exposé essaie de présenter la vie économique de la haute antiquité en nos lieux, avant tout à la base des matériaux archéologiques du pays et des indications dans les sources antiques qui relatent les circonstances existantes chez nous. Il traite séparément les domaines particuliers de la vie économique.

L'élevage du bétail

Comme preuve du caractère évolué de l'élevage du bétail dans nos régions, nous avons les matériaux ostéologiques des animaux domestiques, malheureusement analysés encore imparfaitement, quelques autres matériaux archéologiques (clochettes de vaches) et les mentions des sources antiques. Nous pouvons présumer de la place occupée par l'élevage du bétail dans la vie économique de nos lieux d'une certaine manière aussi par un regard sur le peuplement de la Slovénie (grand nombre des postes d'altitude), et aussi par la forme des rares villas explorées nous pouvons supposer un assez grand troupeau de bestiaux dans chaque économie.

L'agriculture

La forme de l'agriculture chez nous est attestée par le modeste groupe de l'outillage agricole conservé, pour lequel il serait indiqué de parler un jour aussi des problèmes de l'origine, de l'évolution, etc. (par ex. du soc de charrue). Nous obtenons des données intéressantes des sources écrites et, comme pour l'élevage du bétail, aussi par la forme des bâtiments et les matériaux épigraphiques, qui montrent quelque peu aussi la dispersion des couches de la population rurale.

L'artisanat

Les matériaux archéologiques attestent amplement et directement de nombreux ateliers artisanaux avec leurs restes, et nous pouvons voir indirectement une série d'ateliers artisanaux par les caractéristiques des articles dans un

⁸⁴ R. Rostovzeff, *Gesellschaft und Wirtschaft*, o. c.; F. Teney, *An Economic Survey of Ancient Rome V*. New Jersey (1959); H. Kahrstedt, *Kulturgeschichte der römischen Kaiserzeit*. Berlin (1942).

domaine. L'exposé indique quelques exemples pour information. Par suite des quantités des articles connus (brique, évent. verre), le volume de certains ateliers a dépassé celui de l'atelier artisanal classique (un maître et quelques compagnons), cependant l'artisanat antique se développait principalement dans de petites exploitations, comme nous pouvons en conjecturer par les matériaux indiqués.

Les mines

Pour l'étude de cette branche, on a un grand besoin des analyses techniques et chimiques, qui sont encore trop peu nombreuses. Les débuts des recherches des postes de l'industrie métallurgique et de quelques matériaux épigraphiques témoignent d'une partie de la production du fer norique en nos lieux. Par ailleurs, les analyses des métaux et quelques autres matériaux archéologiques nous indiquent aussi de moindres mines de métaux non-ferreux. Le chapitre des carrières est intéressant. Une analyse partielle des monuments romains de pierre conservés et quelques découvertes sur les lieux des carrières nous en témoignent. Les renseignements des sources et les données épigraphiques des régions voisines nous aident à saisir les rapports de propriété dans les mines, etc.

Le commerce

Le commerce extérieur de nos lieux est bien démontré par les indications des auteurs romains, les matériaux épigraphiques et les découvertes archéologiques des objets et matériels, dont nous connaissons exactement le lieu d'origine ou de fabrication (par ex. l'ambre, la terre sigillée, les gemmes, la vaisselle métallique, les sceaux des amphores, etc.). On peut moins parler de commerce intérieur. L'importation de divers matériaux et la chronologie de cette importation nous prouvent que nos lieux étaient différemment approvisionnés par voie du commerce mondial. L'importation de la terre sigillée et aussi d'autres matériaux (par ex. les ornements de bronze de la Vallée du Rhin) nous prouve que nos lieux étaient d'abord approvisionnés en biens du marché mondial avant tout par Aquilée, et plus tard tout aussi fort par le Danube. A la base des matériaux archéologiques il est possible de suivre plus en détail le développement des voies commerciales à l'intérieur du territoire slovène: Déjà avant l'occupation romaine, le bassin de Ljubljana attirait le commerce en nos lieux, et de là les biens commerciaux romains furent bientôt transmis par la Save et par voie terrestre vers Siscia, et un peu plus tard le commerce s'épanouit jusqu'à Poetovio. Le territoire de Celje est particulièrement intéressant pour ce développement, bien qu'il soit encore trop peu étudié.

La culture matérielle

La culture matérielle romaine en nos lieux est représentée par de grands complexes de découvertes et déjà l'étude actuelle la montre comme la culture matérielle typique d'un grand corps d'Etat, d'une civilisation composée d'une foule d'éléments hétérogènes. Déjà les études faites jusqu'ici ont découvert que la culture matérielle de nos lieux se compose d'un élément italique et méditerranéen, d'un élément provincial européen (fondé en majorité sur la tradition préromaine

des territoires plus importants, dont nos lieux peuvent aussi parfois former une partie) et d'un élément local. Ce dernier apparaît dans les caractéristiques transmises sur notre sol de la préhistoire à la haute antiquité, ou bien dans la grande popularité d'une forme bien souvent allogène en de telles quantités et en un temps où on ne la rencontre pas ailleurs.

Pour l'étude de cette période on a un grand besoin des analyses techniques et chimiques, qui sont encore trop peu nombreuses. Les débris des restes des potes de l'habitat néolithique et de quelques matériaux céramiques témoignent d'une partie de la production du terroir en nos lieux. Par ailleurs, les analyses de nos céramiques néolithiques archéologiques nous indiquent aussi ce matériel mais de nature non-terroir. La caractéristique des céramiques néolithiques de nos lieux est la présence de motifs géométriques et de formes qui sont en fait des formes de céramiques néolithiques de la région voisine. Les recherches des sources et les données géologiques de la région voisine nous aident à mieux comprendre la production de nos céramiques néolithiques. Les analyses techniques et chimiques de nos céramiques néolithiques et de nos céramiques néolithiques de la région voisine nous aident à mieux comprendre la production de nos céramiques néolithiques.

Le commerce

Le commerce est l'un des aspects de nos lieux qui sont déterminés par les indications des sources locales. Les recherches archéologiques et les découvertes archéologiques nous aident à mieux comprendre la production de nos céramiques néolithiques. Les analyses techniques et chimiques de nos céramiques néolithiques et de nos céramiques néolithiques de la région voisine nous aident à mieux comprendre la production de nos céramiques néolithiques. Les recherches des sources et les données géologiques de la région voisine nous aident à mieux comprendre la production de nos céramiques néolithiques. Les analyses techniques et chimiques de nos céramiques néolithiques et de nos céramiques néolithiques de la région voisine nous aident à mieux comprendre la production de nos céramiques néolithiques.

La culture matérielle

La culture matérielle de nos lieux est représentée par les objets néolithiques et par les objets néolithiques de la région voisine. Les recherches archéologiques et les découvertes archéologiques nous aident à mieux comprendre la production de nos céramiques néolithiques. Les analyses techniques et chimiques de nos céramiques néolithiques et de nos céramiques néolithiques de la région voisine nous aident à mieux comprendre la production de nos céramiques néolithiques.